

Руслан Петрович МУДРАК

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки,

Уманський національний університет садівництва

ORCID ID: 0000-0003-1189-5463

E-mail: mrp1974@ukr.net

СТАЛИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОГО АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ ВІДКРИТОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Мудрак, Р. П. Сталий розвиток регіонального агропродовольчого виробництва в умовах зростання відкритості національної економіки [Текст] / Руслан Петрович Мудрак // Український журнал прикладної економіки. – 2019. – Том 4. – № 4. – С. 320–327. – ISSN 2415-8453.

Анотація

Новою реальністю вітчизняної соціально-економічного середовища є зростання відкритості національної економіки – збільшення частки зовнішньоторговельного обороту в структурі суспільного виробництва. На порядку денному перед українським суспільством стоїть дуже гостре питання – як забезпечити собі місце в групі країн напівпериферії і не скотитися назавжди в зону периферії.

Мета статті – з'ясувати характер впливу зростання відкритості національної економіки на забезпечення сталого розвитку регіонального агропродовольчого виробництва.

Позитивним наслідком зростання відкритості національної економіки для сталого розвитку регіонального агропродовольчого виробництва є збільшення доступу українських аграріїв до зарубіжних ринків з високою ємністю. Зростаючий доступ до зарубіжних ринків дає можливість українським виробникам агропродовольчої продукції використовувати наявні ресурсні можливості і максимізувати свої доходи. Не менш важливим наслідком для національної економіки від збільшення доступу вітчизняних виробників до зарубіжного ринку є зростання надходження валютної виручки. Негативний вплив зростання відкритості національної економіки на регіональне агропродовольче виробництво складається в: збільшення ризиків «голландської хвороби» в сільському господарстві України; надмірному експорті сільськогосподарської сировини (наслідком цього виступають невикористані резерви зростання частки доданої вартості за рахунок збільшення ступеня обробки і нанесенні збитки продовольчій безпеці держави); розвитку монокультури, який негативно впливає на зайнятість в сільській місцевості; збільшення ризиків ерозії і деградації земель сільськогосподарського призначення.

Ключові слова: *сталий розвиток, агропродовольче виробництво, відкрита економіка, надмірний експорт, сировина, додана вартість, продовольча безпека, сільське безробіття, руйнування ґрунтів.*

**SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF REGIONAL AGRO-FOOD PRODUCTION IN CONDITIONS OF
INCREASING OPENNESS OF THE NATIONAL ECONOMY**

Abstract

The new reality of the domestic socio-economic environment is an increase in the openness of the national economy - an increase in the share of foreign trade turnover in the structure of public production. Ukrainian society has an extremely pressing issue on its agenda - how to save a place in a group of countries between the center and the periphery, and not to get there into the periphery zone forever.

The purpose of the article is to find out how the openness of the national economy influences the sustainable development of regional agro-food production.

A positive consequence of increasing the openness of the national economy to the sustainable development of regional agro-food production is the increase in the access of Ukrainian farmers to foreign markets with high capacity. Increasing access to overseas markets enables Ukrainian producers to leverage their existing resources and maximize their revenue. An important result for the national economy of increasing access to foreign markets for domestic producers is the increase in foreign exchange earnings. The negative impact of increasing the openness of the national economy on regional agro-food production is as follows: increasing the risk of the Dutch disease in Ukrainian agriculture; over-exports of the agricultural raw materials (it causes unused reserves of increasing the share of value added by increasing the degree of processing and causing damage to the food security of the state); the development of monoculturalism, which has a negative impact on rural employment; increasing the risk of erosion and degradation of agricultural land.

Keywords: *sustainable development, agro-food production, opens economy, over-exports, raw materials, added value, food security, rural unemployment, soil destruction.*

JEL classification: F 43; Q 10

Вступ

Новою реальністю вітчизняного соціально-економічного середовища є зростання відкритості національної економіки – збільшення частки зовнішньоторговельного обороту в структурі суспільного виробництва. Насамперед, це обумовлено поглибленням процесу міжнародного поділу праці – країни підвищують темпи й обсяги обміну надлишковими факторами виробництва. Урізноманітнюється та поглиблюється науково-технічне співробітництво, зростають потоки міжнародних інвестицій, стають усе складнішими валютно-фінансові операції, швидкими темпами розвивається світовий ринок послуг тощо. А міжнародна міграція робочої сили набула таких масштабів, що в багатьох країнах із групи бідних чисті факторні доходи із-за кордону формують понад 50% національного доходу.

В глобальній економіці, невід'ємною частиною якої стає Україна, кількісні перетворення підходять до завершальної стадії формування нової якості - світової господарської системи із чіткими економічними, культурними й політичними межами. Або, відповідно до світ-системної теорії Валлерстайна, країн центру, напівпериферії і периферії. Країни, які опиняться в групі периферії, очікує сумна доля – з політичної точки зору вони сприйматимуться як об'єкт міжнародної політики країн центру, а з економічної – як джерело дешевої некваліфікованої робочої сили, території хижацького визискування природних ресурсів і екологічно небезпечного виробництва, ринки збуту

низькоякісних і небезпечних для здоров'я споживчих товарів, технологічно й економічно відсталі нації. Закріплення за економікою таких країн статусу сировинного додатку розвинутих економік країн центру надовго, якщо не назавжди, зумовить перманентну соціально-економічну стагнацію, політичну нестабільність, слабкість і недорозвиненість державних і ринкових інститутів, маргіналізацію критичної частини суспільства, руйнування культурної самобутності та морально-етичну деградацію. Усе це буде скріплюватися штучно підтримуваною ззовні освітньою й науково-технічною відсталістю. Тому на порядку денному перед українським суспільством стоїть надзвичайно гостре питання – як забезпечити собі місце в групі країн напівпериферії і не скотитися назавжди в зону периферії.

Обґрунтування умов забезпечення сталого розвитку вітчизняного агропродовольчого виробництва як і поглиблення інтеграції національної економіки в глобальний простір – популярні напрями наукових досліджень в сучасному українському експертному середовищі. Із останніх публікацій – це роботи Єрмакова О. Ю. [1], Котикової О. І. [2], Лопатинського Ю. М. [3], Радченка О. Д. [4], Зінчука Т. О. [5], Лутковської С. М. [6], Спаського Г. В. [7], Лагодієнка В.В. [8], Голомші Н. Є. [9], Сегеди С. А. [10], Власової К. М. [11] та ін.

Разом з тим, проблематика за темою статті потребує додаткового опрацювання. Це пов'язано з тим, що наразі має місце недостатнє розкриття особливостей і наслідків впливу зростання відкритості національної економіки на забезпечення сталого розвитку агропродовольчого виробництва, в тому числі регіонального.

Мета та завдання статті

З'ясувати характер впливу зростання відкритості національної економіки на забезпечення сталого розвитку регіонального агропродовольчого виробництва.

Методичною й теоретичною основами дослідження є економічна теорія, наукові розробки вітчизняних вчених із сталого розвитку, агропродовольчого виробництва, зовнішньої торгівлі тощо. У процесі дослідження використовувалися такі методи: абстрактно-логічний, емпіричний, рядів динаміки, середніх величин та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження

Сталий розвиток є відносно новим поняттям. Актуальність його змісту пов'язана із очевидними негативними наслідками антропогенного впливу на навколишнє природне середовище, які стали особливо інтенсивно проявлятися, починаючи з кінця ХХ ст.

Значна частина руйнівного впливу результатів людської діяльності на природу пов'язана саме із сільським господарством. Адже саме тут має місце найтісніший контакт людини із біосферою. Використання сонячної енергії, повітря, води й ґрунту в єдиному технологічному процесі під впливом живої і уречевленої праці людини дає кінцевий результат – сільськогосподарську продукцію. Проте, усе частіше, суспільство платить занадто високу ціну за її отримання – надмірна розораність ґрунту, яка веде до втрати його родючого шару, забруднення ґрунту, повітря й поверхневих вод штучними і біологічними токсинами, збільшення вмісту шкідливих речовин в продовольчій сировині, деградація ґрунту, опустелювання, втрата біологічного різноманіття, порушення галузевих пропорцій відтворення, обезлюднення сільських територій, надмірний експорт сировини на шкоду внутрішньому ринку і т.д. Це далеко неповний перелік негативних наслідків хижацького ставлення до природи і суспільства збоку тих, хто не усвідомлено чи свідомо намагається максимізувати свій дохід від аграрного бізнесу будь-якою ціною.

Тому заради свого теперішнього добробуту й добробуту майбутніх поколінь, українське суспільство має знайти у собі волю та змінити існуючий підхід до організації

виробничого процесу досліджуваній галузі. Таке усвідомлення ускладнюється не лише внутрішніми чинниками трансформаційного суспільства і перехідної економіки, але й формуванням нової реальності – перетворенням української економіки на структурну частину глобальної із генерацією відповідних зв'язків, нових стейкхолдерів із числа закордонних ринкових агентів, наднаціональних структур і втрати частини економічного суверенітету. Зростаючий вплив закордонного сектору на сталий розвиток як національного, так і регіонального агропродовольчого виробництва поки що до кінця не вивчений, проте перші висновки вже можна робити.

Позитивним наслідком зростання відкритості національної економіки для сталого розвитку регіонального агропродовольчого виробництва є збільшення доступу українських аграріїв до закордонних ринків із високою ємністю. Потенціал зростання аграрної сфери економіки в умовах закритої економічної системи обмежений внутрішньою ємністю продовольчого ринку. В Україні така ємність, не зважаючи на велику за європейськими мірками чисельність населення, низька. Головна причина – недостатній рівень доходів споживачів. Таким чином, має місце очевидна суперечність – аграрна сфера української економіки володіє набором факторів виробництва, насамперед земельними ресурсами, виробничий потенціал яких значно перевищує як фактичний, так і потенційний попит на продовольство з боку внутрішніх кінцевих споживачів. Тому зростаючий доступ до закордонних ринків дає можливість українським виробникам агропродовольчої продукції використати наявні ресурсні можливості і максимізувати свої доходи. Крім того, інтеграція національного ринку сільськогосподарської сировини до відповідного глобального ринку сприяє вирівнюванню внутрішніх цін – різниця стає меншою ніж за інших рівних умов. В результаті, розмір недоотриманого прибутку сільськогосподарських товаровиробників, внаслідок різниці внутрішніх і світових цін, зменшується.

Не менш важливим наслідком для національної економіки від збільшення доступу вітчизняних виробників до закордонного ринку є зростання надходження валютної виручки. Починаючи з 2005 р. Україна має хронічний дефіцит зовнішньоторговельного балансу. Разом із недостатнім надходженням прямих іноземних інвестицій, він був і залишається головною причиною дефіциту платіжного балансу. Валютної кризи й дефолту Україні вдається уникати завдяки чотирьом факторам – чистим факторним доходам, кредитам МВФ, продажу ОВДП із критично високою ставкою обслуговування та стабільно зростаючій валютній виручці від експорту вітчизняної агропродовольчої продукції.

Що ж стосується власне негативного впливу зростання відкритості національної економіки на сталий розвиток регіонального агропродовольчого виробництва, то його розмір залежить від регіональної специфіки сільськогосподарського виробництва. У виробництві продукції сільського господарства від впливом фактору закордонного ринку сформувався монокультуризм (табл. 1).

Як бачимо, двома домінуючими групами в експорті є «10 зернові культури» і «12 насіння і плоди олійних рослин». В більшості регіонів на їх частку припадає понад 90% валютної виручки (рис. 1).

Сюди слід також додати те, що Україна займає перше місце у світі по виробництву й експорту соняшникової олії - прогнозна оцінка на 2019/20 м.р. 6200 тис. т або 54,7% в структурі світового експорту [13]. Усе це в сукупності стало причиною того, що в структурі посівних площ більшості регіонів України переважають посіви пшениці, кукурудзи на зерно, соняшнику та ріпаку – 23,9%, 16,5%, 22,1% та 3,8% відповідно. Або 66,3% разом за статистичними даними 2018р. [12].

Таблиця 1. Виручка від реалізації сільськогосподарської продукції на експорт в розрізі регіонів України у середньому за 2016-2018 рр., тис. \$

Регіон	Код та назва продукції за класифікацією УКТЗЕД							
	01 живі тварини	06 живі дерева та інші рослини	07 овочі	08 істівні плоди та горіхи	10 зернові культури	12 насіння і плоди олійних рослин	13 шелак природний	14 рослинні матеріали для виготовлення
Вінницька	390,7	120,2	5181,6	11674,9	185559,2	37863,9	17,2	1636,9
Волинська	157,0	332,0	2648,8	7857,6	23252,3	37414,2	0	162,3
Дніпропетровська	3958,1	0,0	1901,2	5886,7	63495,6	29116,4	72,2	591,0
Донецька	0	85,1	2835,7	250,4	401,2	10957,9	0	0
Житомирська	717,4	55,9	2803,1	3794,6	62345,4	31173,6	0	0
Закарпатська	134,9	205,4	2196,5	9486,3	17570,6	23943,6	0	34,6
Запорізька	846,1	168,2	13606,9	1219,6	169669,6	11042,9	0	0
Івано-Франківська	0	105,4	1679,3	1386,0	89799,7	21978,5	0	266,5
Київська	4162,0	863,0	8222,4	810,0	286048,7	73868,9	0	481,7
Кіровоградська	1482,2	0	2817,7	73,4	101184,5	12785,4	0	0
Луганська	0	0	0	0	8189,9	466,1	0	0
Львівська	2822,0	140,7	3263,2	10303,0	100698,3	57266,8	223,7	633,8
Миколаївська	949,4	30,5	6300,7	799,4	858004,9	231178,6	0	27,0
Одеська	0	0	34596,2	26469,9	561019,5	136684,4	0	16003,2
Полтавська	0	0	6112,0	100,5	210229,9	34381,5	0	974,0
Рівненська	808,3	0	3461,7	15317,6	20788,9	19971,5	0	45,7
Сумська	6415,5	0	1067,3	1452,6	145764,1	32500,0	0	0
Тернопільська	122,1	652,4	1055,2	1314,1	56328,3	21807,6	0	139,2
Харківська	0	0	17512,4	2704,3	108583,6	16583,5	252,5	0,0
Херсонська	222,6	0	5926,5	4173,0	49430,5	40217,6	0	1150,1
Хмельницька	0	0	4838,8	10702,0	112950,2	53146,2	0	51,2
Черкаська	2181,0	607,2	9451,5	4581,8	114184,9	53976,1	0	1050,6
Чернівецька	0	0	1670,4	21394,9	1952,4	2355,9	0	0
Чернігівська	1918,6	0	11786,6	1734,8	206337,0	45822,7	0	0

розраховано автором за даними [12]

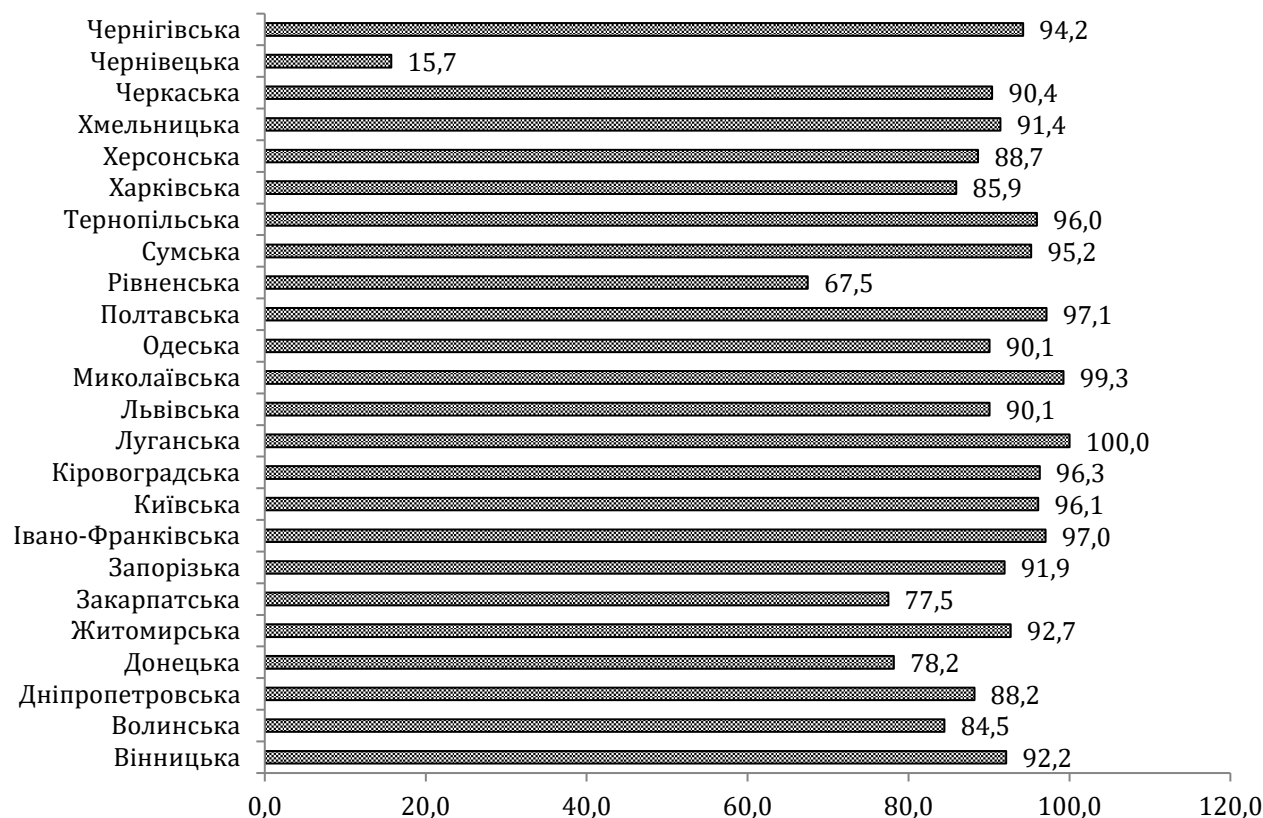
На нашу думку – це негативно впливає на сталість агропродовольчого виробництва:

1) вплив на економічну сталість:

- зосередження основної частини ресурсів сільського господарства на виробництві обмеженої кількості видів продукції загрожує «голландською хворобою» економіці аграрної сфери у разі погіршення кон'юнктури відповідних сегментів глобального ринку або несприятливих погодних умов;

- має місце порушення галузевих пропорцій відтворення як в самій галузі рослинництва, так і у співвідношенні рослинницької і тваринницької галузей. В результаті на внутрішньому ринку формується дефіцит окремих видів продовольчої продукції (плоди, фрукти та ягоди, м'ясопродукти, молочні продукти, цукор), який посилюється їх експортом. Він покривається відповідним імпортом, який доводиться оплачувати дефіцитною валютою;

- майже 100%-ве вивезення на експорт насіння ріпаку є ознакою марнотратства й безгосподарності, зважаючи на те, що український імпорт нафтопродуктів належить до категорії критичних;

Рис. 1. Частка «10 зернових культур» і «12 насіння і плодів олійних рослин» у структурі реалізації сільськогосподарської продукції на експорт у розрізі регіонів України в середньому за 2016-2018 рр.*

розраховано автором за даними [12]

2) вплив на соціальну сталість:

- при існуючій галузевій структурі сільського господарства зведено до мінімуму виробництво тих видів продукції, які потребують відносно більшої кількості живої праці (плодово-ягідне виробництво, скотарство, свинарство). В результаті вимушеного безробіття жителі сіл мігрують в міста і за кордон, що веде до знелюднення й занепаду сільських територій;

- надмірний експорт кормового зерна є однією із головних причин дефіциту м'яса та м'ясопродуктів на внутрішньому ринку, що завдає збитків продовольчій безпеці держави;

3) вплив на екологічну сталість:

- у гонитві за додатковими прибутками аграрії вдаються до розширення площі ріллі за рахунок розорювання пагорбів, долин річок, ставків, пасовищ і сінокосів. Це посилює процеси вітрової й водної ерозії ґрунтів;

- скорочення поголів'я великої рогатої худоби зумовило гострий дефіцит органічних добрив, що є однією із причин швидких темпів деградації ґрунтів;

- порушення науково-обґрунтованих правил сівозміни зумовлює руйнування та втрату родючості ґрунтів.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Ознакою зростання відкритості національної економіки є збільшення розміру зовнішньоторговельного обороту в структурі суспільного виробництва.

Позитивний вплив зростання відкритості національної економіки на регіональне агропродовольче виробництво полягає у збільшенні доступу продукції українських

товаровиробників до закордонних ринків із високою ємністю. Це дозволяє Україні і її регіонам реалізувати потенціал порівняльних переваг національної аграрної економіки. Збільшення виручки від експорту агропродовольчої продукції сприяє зменшенню гостроти хронічного дефіциту зовнішньоторговельного сальдо.

Негативний вплив зростання відкритості національної економіки на регіональне агропродовольче виробництво полягає у:

- збільшенні ризиків «голландської хвороби» у сільському господарстві України;
- надмірному експорті сільськогосподарської сировини, що обертається невикористаними резервами зростання частки доданої вартості за рахунок збільшення ступеня обробки й завданні збитків продовольчій безпеці держави;
- розвитку монокультуризму, який негативно впливає на зайнятість в сільській місцевості;
- збільшенні ризиків ерозії і деградації земель сільськогосподарського призначення.

Список літератури

1. Єрмаков О.Ю., Мельниченко В.В. Біоенергетичний потенціал сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2017. № 11. С. 5-11.
2. Котикова О.І. Моніторинг та оцінка сталості розвитку сільськогосподарського землекористування регіонів України. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 24-32.
3. Лопатинський Ю.М., Буринська О.І. Складові та пріоритети сталого розвитку аграрного сектору економіки: концептуально-теоретичний дискурс. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С. 94-102.
4. Радченко О.Д. Фінансовий потенціал сталого розвитку аграрного сектору. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 27-38.
5. Зінчук Т.О., Левківський Є.В. Корпоративна соціальна відповідальність вертикально інтегрованих структур аграрного бізнесу як умова сталого розвитку. *Економіка АПК*, 2019, № 1. С. 39-49.
6. Лутковська С.М. Засади еколого-економічної безпеки АПК за умов сталого розвитку: теоретико-концептуальні аспекти. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 87.
7. Спаський Г.В. Ефект зовнішньоекономічної діяльності прикордонного Закарпаття. *Економіка АПК*. 2017. №7. С. 83-89.
8. Лагодієнко В. Продовольча безпека Причорноморського регіону: стан, тенденції, перспективи. *Economic and Food Security of Ukraine*. 2019. № 6(3-4). С. 16-25. <https://doi.org/10.15673/efs.v6i3-4.1282>
9. Голомша Н.Є., Голомша О.Я. Кореляційно-регресійне моделювання конкурентоспроможності української пшениці на світових ринках. *Економіка АПК*. 2019. №10. С. 88.
10. Сегеда С.А. Аграрно-продовольча продукція в товарній структурі зовнішньої торгівлі України. *Економіка АПК*. 2019. №2. С. 73-83.
11. Власова К.М. Концептуальні засади формування стратегії подолання бар'єрів входу підприємств на нові зовнішні ринки. *Економіка АПК*. 2019. №7. С. 83.
12. *Статистичний збірник «Регіони України» 2019* Частина II. К.: Державна служба статистики України, 2019. 657 с.
13. Oilseeds: World Markets and Trade. Foreign Agricultural Service/USDA. *Global Market Analysis*, February 2020. URL: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/oilseeds.pdf>

References

1. Yermakov, O.Yu., Melnychenko, V.V. (2017). «Bioenergy potential of agricultural enterprises». *Ekonomika APK*. № 11, pp. 5-11.
2. Kotykova, O.I. (2017). «Monitoring and evaluation of the agricultural land use sustainability of Ukraine's regions». *Ekonomika APK*. № 5, pp. 24-32.
3. Lopatynskiy, Yu.M., Burynska, O.I. (2018). «Components and priorities of sustainable development of the agrarian sector of the economy: conceptual and theoretical discourse». *Ekonomika APK*. № 6, pp. 94-102.
4. Radchenko, O.D. (2019). «Financial potential of sustainable development of the agrarian sector». *Ekonomika APK*. № 1, pp. 27-38.
5. Zinchuk, T.O., Levkivskiy, Ye.V. (2019). «Corporate social responsibility of vertically integrated entities as a condition of sustainable development». *Ekonomika APK*. № 1, pp. 39-49.
6. Lutkovska, S.M. «Fundamentals of environmental and economic security of the agro-industrial complex in terms of sustainable development: theoretical-conceptual aspects». *Ekonomika APK*. № 12, p. 87.
7. Spaskiy, H.V. (2017). «Efficiency of foreign economic activity of borderline Zakarpattia». *Ekonomika APK*. № 7. pp. 83-89.
8. Lagodiienko, V. (2019). «Food security of the Black Sea region: status, trends, prospects». *Economic and Food Security of Ukraine*. № 6 (3-4), pp. 16-25. <https://doi.org/10.15673/efs.v6i3-4.1282>.
9. Holomsha, N.Ye., Holomsha, O.Ya. (2019). «Correlation-regression modeling of competitiveness of ukrainian wheat on the world markets». *Ekonomika APK*. № 10, pp. 88.
10. Seheda, S.A. (2019). «Agro-food products in commodity structure of the foreign trade of Ukraine». *Ekonomika APK*. № 2, pp. 73-83.
11. Vlasova, K.M. «Conceptual framework for the formation of a strategy for overcoming barriers for enterprises' entry into new foreign markets». *Ekonomika APK*. № 7, pp. 83.
12. *Statystychnyj zbirnyk «Rehiony Ukrainy» 2019*. [Statistical publication. "Regions of Ukraine" 2019]. (2019) Part II. Kyiv: State Statistics service of Ukraine. Kyiv. Ukraine.
13. Oilseeds: World Markets and Trade (2020). Foreign Agricultural Service/USDA. *Global Market Analysis, February*. Available at: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/oilseeds.pdf>

Стаття надійшла до редакції 12.09.2019 р.